



RPR

BIBLIOTECA CENTRALA
A
UNIVERSITAȚII
DIN
BUCUREȘTI

No. 14947 1

Inv. 23684 No. _____

S. _____ D. _____ R. _____

MEDITAȚIILE

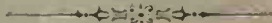
LUI

GR. ALEXANDRESCU

STUDIU LITERAR

DE

I. GĂVĂNESCU



BUCURESCI

TIPOGRAFIA «NOUĂ» GR. PANAITESCU

1896

Prețul 1 leă.

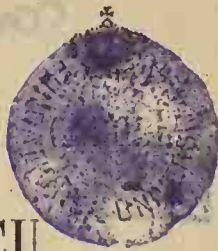
Ino. A. 498

~~1053/117~~ 116/117 10987

MEDITAȚIILE

LUI

GR. ALEXANDRESCU



STUDIUL LITERAR

327062

DE

I. GĂVĂNESCU



48932



BUCUREȘTI

TIPOGRAFIA «NOUĂ» GR. PANAITESCU

1896

859.009 "18" Alexandrescu
859.0 (Alexandrescu 106)

ROMANIA CONTROL & TRANSFER DEPT.
BUCURESTI

17947

1947


1956

CONTROL 1956

RC 96/05

1961

D

B.C.U. Bucuresti

C23684

Stamp (faint)

MEDITAȚIILE LUÎ GR. ALEXANDRESCU

I

Două căi s'ar putea lua spre a cerceta și expune sistematic ideile unui autor. Am putea proceda prin a pune autorului anumite întrebări relative la problemele ce ne interesează pe noi și a căuta în opera lui indicațiuni, directe sau indirecte, cari ne-ar conduce la un răspuns. Am putea întreba, bunăoară, ce crede Grigore Alexandrescu despre fericire, despre idealul și viitorul neamului său, despre natura și soarta omului, sau despre oare-care altă ces-

tiune care în momentul acela ne-ar interesa mai mult.

Acesta ar fi mijlocul de a face să vorbească un autor, cam cu orî-ce preț, despre ce ne pasă nouă atunci, nu despre ce i-a păsat lui mai mult. E un fel de intervieware *post mortem*.

Altă procedare este a lăsa pe însuși autor să vorbească de ce-î arde lui mai mult, a culege apoi, în sistem, ideile împrăștiate ici-colea asupra diferitelor probleme de cari mintea lui a fost preocupată și inima lui sbuciumată.

Poate că multe din cestiunile zilei nu vor fi numai — decît atinse, în chipul acesta. Dar autorul nu era ținut să anticipeze viața societății noastre. El a trăit din viața timpului său. Și noi voim să avem psihologia fidelă a personagiului și a epocii sale, pe cît se poate iar nu soluțiuni la problemele vieții noastre de azi. Pentru greutățile existenței noastre, fie individuale fie colective, trebuie să ne trudim noi mintea spre a găsi un răspuns, iar nu să

mergem la mintea morților, cari au fost destul de vii pentru timpul și nevoile lor.

Voiu numi prima metodă, *subiectivă*, pentru că subiectul cercetător își pune în primul rînd interesele sale; pe a doua, metoda *obiectivă*, pentru că autorul cercetat e considerat pe cît se poate în sine.

Natural că e greu a separa în practică aceste două metode, așa ca să întrebuințăm *exclusiv* sau numai pe una sau numai pe alta. Cu toate că înclin, în cazul de față, pentru cea obiectivă, nu tăgăduesc că'mi va plăcea cîte o dată, de curiozitate, să cercetez părerea unui așa distins spirit, ca Gr. Alexandrescu, asupra vre-unei probleme, încă arzătoare, care l-a preocupat poate numai în treacăt și incidental.

Pe calea indicată se restaurează cuprinsul sufletesc, de idei și sentimente, al poetului. Nu întreaga lui viață psihică, negreșit. Poate nici cele mai tari și intensive momente. În tot cazul,

dintre momentele tari și intense, acelea cari au permis o manifestare artistică. Vom avea, deci, dintre fazele evoluției psihice, poate tocmai pe cele mai complete și armonice, când facultățile de simțire și de expresiune nu se suprimă una pe alta, prin esces sau prin «defect». Se suprimă prin esces, când inima, prea plină de afectele sale covârșitoare, zace oare cum sub greutatea lor în o stare pasivă, care nu'î lasă nici măcar ideia unei ușurări prin plingere, necum prin cântare poetică. Se suprimă echilibrul prin «defect», când inima, goală de emoție adevărată, se silește a simula și imita unele dureri sau bucurii închipuite, pentru descrierea cărora negreșit nici expresia nu va fi decît searbădă, moartă, factice. Aceasta despre partea factorului psihic emoțional.

Același dezechilibru ne-estetic se produce când, din o cauză sau alta, se ivește în partea factorului de expresiune fie escesul, fie «defectul». Escesul, constînd în limbuția prolixă, lucsuriantă, *recher-*

chè, duce la aceeași impresie de afectare ca și lipsa de emoție într'un potop de vorbe de efect. Defectul de expresie, neputința de a formula complet sau cât de aproximativ o stare psihică intensă, echivalează cu mediocritatea talentului, care poate sta alături cu o mare putere de simțire.

În cele mai frumoase produse artistice ale unui suflet simțitor de poet talentat, găsim tocmai momentele de echilibru între puterile de simțire și de exprimare.

Odată aceste momente găsite și puse în ordine sistematică, ele au nevoie de a fi explicate. Simpla lor formulare ne ajută numai a reconstitui natura *tale quale* a poetului. Aceasta e negreșit mult; e de sigur primul pas pentru orice analiză mai departe. Dar trebuința noastră intelectuală nu se mulțumește cu atîta, cere să aflăm cum s'au produs acele elemente constitutive ale inimei poetului, și de ce au dat ele naștere tocmai acestor produse, acestor mani-

festări, cari alcătuiesc viața lui artistică.

Ne trebuie atunci, spre a ne mulțumi aceste trebuințe ale inteligenței, să cunoaștem, pe cât se poate mai de aproape, viața întreagă a poetului. Trebuie să știm ce temperament și caracter au avut părinții și rudele din linie ascendentă, ce înrîurire a căpătat dela mediul în care a crescut, dela educația în familie, dela tovarășii de copilărie, dela cărțile ce a citit, etc. Aceste cercetări ne vor face să ne dăm seama de caracterul și temperamentul scriitorului, de ideile și sentimentele ce-l preocupă mai mult. D'aci, din elementele ereditare și experimentale, se urzește și se țese fondul primitiv al vieții sufletești, unde vor veni să'și ia loc momentele cele mai decisive ale dezvoltării individului. Și ca să înțelegem pentru ce opera lui artistică, se compune tocmai din cutări și cutări producțiuni, mai avem nevoie să cunoaștem evenimentele, fie intime fie publice, la cari a luat parte scriitorul.

Din nenorocire, aceste date ne lipsesc pentru mai toți și pentru cei mai principali poeți ai noștri. Abia dacă Eminescu face *intru cit-va* excepție.

Marea lui nenorocire i-a servit și de noroc în această privință, — adică de noroc nu pentru el, ci pentru critica literară; căci s'a căutat a se studia condițiile lui de viață și de naștere, spre a se da o explicație groaznicului dezastru al unei așa de frumoase inteligențe.

De aceea, în genere, critica noastră literară e nevoită a se mulțumi cu prea puțin în ce privește explicația operei de artă. Ea nu poate s'o deducă în mod sigur din natura poetului, pe care n'o cunoaște decît tot și numai din opera lui de artă. Așa că rolul se schimbă. În loc d'a putea să ne explicăm opera de artă din natura artistului dată prin ereditate și educație, suntem nevoiți a căuta să restabilim natura poetului din opera lui de artă.

Cel mult dacă ne rămîne mijlocul d'a explica felul operei de artă,

direcția ei intelectuală, mai mult de cît emoțională, din condițiile istorice și sociale ale țării și ale mediului său clasei sociale în care a trăit autorul ei. Evenimentele generale politice, aspirațiile ordinii sociale ale unei epoci, fiindu-ne cunoscute, în trăsurile lor principale, tot ce poate face criticul cu deprinderi științifice este de a pune în legătură causală acele stări politice-sociale cu opera de artă. Dibăcia lui constă în a face verosimilă această apropiere, care de ordinar, tocmai pentru-că explică prea mult, explică în particular prea puțin. De acest mijloc s'a servit la noi în studiile sale de critică literară, d-l Gherea.

Nu mai încapă îndoială că ce am ~~am~~ noi să știm, e anume tocmai ce cause speciale, determinate, au pricinuit nașterea cutăror producțiuni literare. Aceasta n'o poate urmări critica noastră.

Vedeți însă pînă la ce detalii a putut ajunge critica străină în studiul ei asupra marilor poeți din occident. *Lord Byron*, — pentru a nu lua decît un exem-

plu din atitea altele — e explicat, dacă nu complect, — lucru imposibil pentru o individualitate atît de complexă și complicată — dar îndestul, ca să ne mulțumească primele și cele mai urgente trebuințe intelectuale. Temperamentul lui e dedus din natura părinților și a strămoșilor, caracterul lui din cele dintîi înrîuriri ale educației; subiectul poeziilor sale, materialul de idei ce le alcătuiesc, felul imaginilor, sunt căutate și găsite în peripețiile vieții poetului, în experiența lui.

În poemele sale *Child Harold*, *Don Juan*, *Ghiaurul*, etc., se văd reminiscențe vii din călătoriile sale prin Spania, Italia, Grecia, Albania. Unele pasagi și scene se știu anume cum sînt luate de pe natură, din intuiția directă, ba chiar din întîmplările sale. Mai la fie-care rînd resună o suvenire din viața lui, pe care criticul poate s'o urmărească și săarate unde și cînd și-a făcut intrarea în sufletul poetului. Cîntecul «Fata din Atena» se referă la o dragoste trecătoare a lui By-

ron cu una din fetele unui funcționar dela consulatul englez din Atena. Cătare parte din *Child Harold* (cînt. II). cutări bucăți lirice (*La Florența. Intr'un album. In timpul unei vijălii* etc.) amintesc dragostea lui cu D-na Spencer Smith în insula Malta. În «*Asediul Corintului*», colorile înfiorătoare ale descrierii scenelor de măcel sînt luate după o priveliște reală din Constantinopoli, unde a văzut cîini mușcînd dintr'un cadavru. Impresiile lui din trecerea înnot a strimtoarii Dardanelele, dela Sestos la Abidos, i-aŭ servit ca material în zugrăvirea unei scene din *Don Juan*.

Nu vreaŭ să înmulțesc exemplele. Se pot găsi în abundență în criticii cari aŭ studiat opera lui Byron, (*Taine, Brandes, etc.*).

Dacă nu s'ar cunoaște aceste particularități, valoarea întrinsecă a poeziei n'ar scădea, negreșit, dar efectul emoțional asupra cititorului ar fi de zece, de o sută de ori mai mic. Vorbele și imaginile poetice n'ar deștepta în su-

flet decît un echoŭ mărginit, n'ar aminti suvenirî din trecutul poetului. Aste amintiri fac să se apropie, prin simpatie, emoția cetitorului—deși încă de departe — de cea simțită de autor însuși în situația psihică a concepției poetice.

Deosebit de aceasta, se mai adaugă plăcerea decursă din înțelegerea mai deplină a lucrului.

Critica noastră nu poate să ne orienteze în taina intimă a cauzelor ce au pricinuit cutare producție lirică sau satirică a lui *Alexandrescu*, bunioară. În ce împrejurare a scris el, d. es. celebra poezie *Anul 1840*? Ce l'a determinat la aceasta? Ce fapte recente, ce planuri, ce lupte, ce îndemnuri? Cu ce ocazie a scris el spiritualele lui epistole? La ce eveniment se raportează anume cutare fabulă? Cine e «boul» ajuns în post mare? Cine e «cîinele» care numai cu cei mari egalitate vrea? Ce l'a făcut pe *Alexandrescu* anume să se gîndească la «toporul» cu coadă și fără coadă?

Său, întorcîndu-ne la producțiile lui lirice, ce împrejurări aruncă sufletul lui în patima dragostei descrise așa de adînc și de mișcător în atîtea poezii arzătoare? Cine este Emilia, cine Elisa, cari îl inspiră? Nu știm nimic.

Curiositatea ce ne împinge a cunoaște mai de aproape persoanele, obiectul afecțiunilor adînci ale unui poet, nu e de natura curiosității care constituie caracterul mahalagismului de ori ce fel, chiar literar. Nu de sete de scandal, ci de dorul de a înțelege firea artistului am fi curioși să știm cine este, ce calități sufletești sau trupești a avut cutare sau cutare femeie, de care s'a fermecat simțirea poetului.

Cine studiază pe *Byron* sau pe *Schiller*, poate să spună cu de amănuntul chipul și caracterul, ideile și viața Lady-î Lamb, care a jucat un rol însemnat în viața lui *Byron*, sau a D-nei von *Kalb*, care a influențat atît de mult pe *Schiller*. Numai vorbesc de biografia altor poeți și scriitori mari, pre-

cum, *Rousseau, Goethe, Voltaire, Musset, Diderot*, etc. Critica a pătruns în viața lor intimă, cunoaște pasiunile lor dureroase, înțelege nașterea și felul acestora, studiind calitățile sau defectele ființelor cari le-au inspirat.

În necunoștință de datele causale, necesare la explicarea mulțumitoare a operei artistului, ce ne rămâne de făcut? Să studiem opera în sine, în legătura, în consecuența ei logică și estetică: să relevăm ideile și simțimintele, căutând a le coordona și a le înțelege prin datele fragmentare respândite pe ici pe colo în operă; să le reducem la criteriul adevărului obiectiv, spre a judeca de justetea lor și de gradul de echilibru sufletesc, de armonia psihică a autorului cu condițiile obiective ale vieții și lumii; să punem în evidență valoarea estetică a formei în care s-au exprimat acele gândiri, independent de adevărul său de falsitatea lor. Pe lângă aceasta mai rămâne a studia opera în efectele ei, bune sau rele.

Ea este un fenomen, care nu are numai îndărătul său legături cu lumea, stînd în raportul de efect către o *cauză* anterioară, ci, în lanțul causal neînterupt, joacă la rîndul său rolul de cauză, are decî urmări, are efecte. Dacă nu putem să ne urcăm în sus departe spre obîrșia causală a fenomenului numit operă de artă, mai de grabă ne putem coborî de la el și urmări rezultatele lui psiho-sociologice.

E decî o programă de studii literare desul de vastă. Punctul de plecare, ce trebuie să se presupună ca fixat deja, este negreșit, mai întîiu de toate, relevarea și sistematizarea logică a ideilor și sentimentelor cuprinse în opera unui scriitor. În aceasta se cuprinde, fără îndoială și înțelegerea acordului năuntric al acestor date psihice între ele, sprijinul ce'și dau ele, unele altora, spre a se susține cu toatele într'un sistem unitar psihic, spre a se explica unele pe altele ca elemente ale aceluiași organism. Rămîne în urmă, ca sarcină critică ulterioară, după ce:

s'aũ stabilit raporturile interne, sã se caute cele externe, dintre acele stãri și schimbãri sufletești de o parte și cauzele or efectele lor obiective de altã parte. Dupã critica *staticã*, poate urma cea *dinamicã*, fie ascendentã, spre stabilirea cauzelor, sau descendentã, spre constatarea efectelor.

Dupã cele spuse mai sus, ne vom mãrgini, natural, de-o cam datã, la descrierea stãrilor psihice constitutive ale operei poetului și la stabilirea și înțelegerea raporturilor lor interne.

Maĩ întâiũ ne vom încerca a scoate, din chiar opera de artã, caracterul emoțional al poetului.

48958



II

x Ce caracter multilateral! Dacă n'am avea nici-o notiță despre firea poetului din partea contimporanilor săi, dacă pe alocurea el singur nu s'ar zugrăvi, vorbind despre sine în versurile sale, tot am putea înțelege cât de complex e caracterul lui din varietatea afectelor și dispozițiilor sufletești manifestate în scrierile sale. Umor vesel și neagră melancolie, satiră arzătoare și patetism funebru, avinturi idealiste și desperatoare plingeri, spirit glumeț și sbucium pasionat, toate acestea, în diferite tonuri și nuanțe, isbesc pe rînd sufletul cititorului.

Cine citește numai o poezie, două, din Alexandrescu și încearcă a'și face o idee de felul naturei lui emoționale, greșește. Ast-fel Eminescu s'a grăbit, cînd l'a clasat între desperați. Și contemporanii lui greșeau, cînd îl judecau după manifestările lui în cercurile sociale, unde omul caută să se prezinte sub aspectul convențional ce i se pare mai sociabil, mai potrivit momentului său mai avantajos intereselor sale.

Mîndriei lui Alexandrescu îi convenia să se înfățișeze mai mult sub figura convorbitorului vesel, glumeț și spiritual, cîte-o dată chiar înțepător. Mîndrul preferă, la nevoie, a face mai bine pe alții să plîngă, decît a plînge el însuși în fața lumii. Ce de lacrimi nu ascunde însă une-ori rîsul!

Alexandrescu ne spune singur:

*Lumea mă crede vesel, dar astă veselie
Nu spune a mea gîndire, nu m'arată cum sînt.
E haină de podoabă, mască de bucurie,
Și mîhnirea mi-e numai al inimii vestmînt.*

Oare să credem, cu toate acestea, în

total mărturisirea lui? Nu e cu puțință ca ea să fie rezultatul unei iluzii de observație internă și de cunoaștere de sine? În orî-ce caz, așa cum e formulată, e o exagerație.

Dacă n'ar fi avut, pe lingă fondul melancolic, arătat în destul în creațiunile lui intelectuale, și un fond tot așa de firesc de veselie, nu s'ar fi putut susține pînă la urmă, și așa de constant, în părțile sale de caracter glumeț, și n'ar fi dat naștere la creațiuni artistice de un umor așa de sănătos, ca cel din *Epistole*, *Satire* și *Fabule*.

Omul face în definitiv asupra semenilor săi efectul natural al modului său de a fi în realitate. Și după cum asupra unora Alexandrescu a făcut impresia de om vesel și hazliu,—cum și era— asupra altora a făcut impresie de spirit sarcastic, mușcător și batjocoritor — cum iarăși era.

Singur ne spune, în satira ce-și adresează *Spiritului* său, credința ce avea lumea despre el. Se punea pe seama lui

tot ce se zicea rău de cine-va în lume. Prezența lui într'o societate băga grija în toate inimele. Fie-care își cumpănea fapta și-și măsura vorba, ca în fața unui esaminator riguros, care nu trece cu vederea nici o greșală.

Fără a zice nimica, singura ta zimbire,
De te-ai afla de față, e o 'nvinovățire.
In zadar te porți bine și lauzi cite-o dată.
Chiar lauda în gură'ți de satiră-î luată.

Citiți Epistolele lui, mai ales cea adresată lui A. B. II., și veți vedea cum răsare, la tot rîndul, temperamentul vesel, și pornirea lui către satiră. Pe neașteptate, în mijlocul povestirii, te pomenești cu cite o săgeată, sburînd cînd în dreapta, cînd în stînga. În mintea lui se fac apropieri surprinzătoare. Din orice subiect, orî-cît de idilic, găsește ocazie să administreze, — în glumă! — o pișcătură usturătoare unei persoane, unui vițiu, unei credințe. Spiritul satiric scapără din versurile lui în mod firesc și inevitabil. E o funcțiune normală

a naturei lui. Nu vezi nimic căutat, nimic forțat.

Descriind viața cîmpenească, atenția lui e atrasă de micile ferestre ale casei boerești unde locuia, ferestre așa de mici:

In cit ochiul ce le vede
Cu lesnire poate crede
Că se plătia altă dată
Vre-o dajdie însemnată
Sub nume de ferestrit,
Măcar că nu mi se pare,
Nici unde-va am celit,
Că la vre-o întimplare
Nobilii să fi plătit.

Ghiara satiricului se întărită de această idee și descrierea lui poetică se întrerupe spre a da loc unei sgîrieturi dureroase în contra clasei boerești.

Ast-fel de năravuri proaste,
Dacă vre-o dată aū fost,
N'aū putut fi ale noastre,
Ci ale norodului prost.

Numai el singur plătește
Fiind mai obișnuit.
Iar de ce nici se vorbește,
Păcatul ar fi cumplit.

Pricina e delicată
Și prea puțin eiștigăm
La mulțimea ne'nsemnată
Adevăruri să arătăm.

Dar la vorbă neplăcută
Ca să nu ne încurcăm... ect.

Dacă într'un subiect, prin natura lui idilic, știe Alexandrescu să presare înțepături sarcastice, nu mai încapе îndoială că atunci, cînd scrie dela început sub însuflarea demonului satirei, mulțimea loviturilor lui nu e întrecută de cît de varietatea lor. În citata scrioare către A. B. II, așa de admirabilă în totalitatea ei, dăm la urmă iar, pe ne-așteptate, de vîrfu unei săgeți satirice, tocmai cînd după modul cum vedem schimbîndu-se tonul, credem că s'a isprăvit cu atacurile. Aci victima atacului e chiar prietenul său. Alexandrescu se roagă de el, cu tot seriosul, să-l învețe ce să facă spre a se lăsa de versuri și a trăi, ca și dînsul, în «sînta nelucrare». Șica răsplată pentru povața

ce-î va da, el îi promite, că-î va face o satiră.

Spune-mi cum pociu de rimă, de muze-a mă

(desface,

Și eă, drept recompensă, o satiră ți-oiu face.

Nu numai prietenii nu scapă de floreta satirei lui Alexandrescu, dar nici chiar poetul însuși. El e așa de neasfîmpărat, așa de mult se amusează cu mînuirea ei, încît une-orî o pățește, se înțeapă singur cu ea.

Negreșit loviturile ce'si dă singur sunt menajate de instinctul de conservare. El se joacă doară cu ascuțișul armei, ca un luptător, care își încearcă pe mîna tăișul sabiei, mai înainte d-a o îndrepta în contra adversarului; și dacă din această încercare se naște puțină durere și iese ceva sînge, cu atît mai bine; durerea e îndulcită de bucuria că arma de luptă e bună. În acest joc interesant surprindem pe Alexandrescu în satira intitulată: «Satira spiritului meu».

Avem dreptate a bănuî, a susține chiar, că Alexandrescu e victima unei iluzii de observație internă, său că cel puțin își formulează imperfect gândirea, cînd spune că veselia lui e numai o mască și că fundul sufletului său e numai amărăciune. Mai esact ar fi putut spune, firește, că aceia cari îl văd numai rîzînd, își fac o idee falsă de el, dacă își închipuiesc că de inima lui durerea nu se prind și că e incapabil a se opri asupra unei experiențe triste și a se adînci în amarele ei întunecimi ucigătoare.

Adevărul e că sufletul lui a fost lăsat să încerce toate emoțiile de cari era capabil. În firea lui avea, în ăstă privință, — păstrînd proporțiile date — ceva mai mult din natura lui Byron, decît din a lui Goethe. Primul ar fi exprimat odată uimitoarea curiozitate d-a simți d-a-proape, mai direct decît prin simplă imaginație, impresiile sufletești ale unui brigand. Sufletul, în care s'a plăsmuit *Corsarul* și *Lara*, nu era strein de ast-

fel de emoții. Negreșit Alexandrescu nu a mers așa de departe cu ispitirea firei sale proprii. Dar e și mai depărtat de caracterul unui Goethe, care, ca să nu-și deranjeze echilibrul dulce al sufletului, refuza d-a merge să-și vadă prietenii morți și ținea mai mult a păstra în memorie plăcuta lor imagine vie, decît aceea a unor cadavre turburătoare.

Gama afectelor lui Alexandrescu evăriată, mai variată decît a or-cărui alt poet al nostru.

N-am intenția să completez aci portretul lui psihic. E de notat însă, or-cît din treacăt, două trăsuri de natură opusă și de ordinar separate, foarte rar unite într'unul și acelaș suflet, mai ales în gradul de intensitate în care se găsesc la Alexandrescu.

Alături cu nota veselă și glumeață relevată pînă aci, găsim una profund melancolică. Poate că astă față melancolică să fi fost, în adevăr, dispoziția psi-

hică a poetului în minutele lui de singuratică reculegere intimă.

Un om plin de viață internă, care nu se simte pornit a-și cheltui forțele în activitate practică, în frământări politice, căutînd puterea, mărirea saŭ averea; un om, care cîntă :

Frumoasă singurătate,
 Bunurile adevărate
 În sinul tău le am găsit;

și care, dacă prevedința l-ar pune să-și aleagă felul de viață ce-î place mai mult, ar zice :

La cîmp, locaș de plăcere,
 Eŭ mulțumit așî trăi,
 Liniștit și în tăcere
 Ziua mea așî împlini, —

natural că trebuie să poarte în sufletul său o rană, fie dela oameni, fie dela soartă; căci numai sufletele sensibile, isbite în o ilusie adorată, se retrag în liniștea singurătăței ca să-și trăiască, oare-cum, moartea dureroasă a idealului pierdut. Un as-fel de om cînd e poet se retrage ca să-și cînte, singur cu el,

~~17~~ suferințele, pe cari mândria l-a făcut să le ascundă de ochii lumii.

Numai că, în cazul din urmă, cîntecul de jale, murmurat de poet în taina singurătății, străbate, ca nău fior de durere, o generațiune, un popor întreg; el se aude peste zeci și zeci de ani; iar cînd e plîngerea unui geniū său cînd se plînge o durere omenească mai obștească și mai durabilă, atunci se aude peste veacuri. Și dacă n'am voi să admitem că Alexandrescu a fost un geniū, noțiune așa de elastică și de caprițioasă — incontestabil că a fost un om superior în toată puterea cuvîntului, un spirit de elită, de o limpezime de vederi pătrunzătoare și uimitoare prin justețā lor, o inimă nobilă și aleasă, ce stă, în valoare morală, mai pe sus de faza de evoluție a epocii sale în genere.

E important a caracteriza melancolia lui Alexandrescu și a învedera înălțimea lui morală.

III

Ar fi o greșală a vedea în Alexandrescu un *pesimist*, de felul lui Leopardi. Nu e nici măcar *desperat*, după cum ni-l presintă Eminescu:

Palid stinge Alexandrescu sfînta candelă a sperării

Nu e adevărat că Alexandrescu «stinge sfînta candelă a sperării»: Sufletul bolnav al poetului «Epigonilor» l-a a perceput prin prisma durerilor și concepțiilor sale proprii. S'a văzut în el pe sine însuși.

Negreșit, Alexandrescu vede adînc în jalea nesfirșită a durerilor lumii. El însuși a fost adăpat din amarele ei unde. Inima lui e rănită. Gîndul lui, cu tot

estî un vîd
gînd ale Său
vesu

umorul vesel și inteligent, e înecat în lacrimi, când se uită împrejur la tot ce-l interesează.

Cu toate acestea, chiar dacă une-ori ne vorbește de lume ca de un *izvor necat* de durere, înțelegem că, în definitiv, omul care încă speră, care crede în o forță capabilă de a schimba, de la un moment la altul, axa lumii morale și a îndrepta mersul lucrurilor pe drumul idealului, nu poate fi pus alături cu blestemătorii necondiționați ai lumii și ai vieții. Concluzia filosofiei lui nu duce la *nirvana*, ca la singura fericire care ne desleagă din robia lanțurilor nenorocite ale existenței. El nu se abate descurajat sub greutatea restriștelor de tot felul. Poate încă să zică :

Să stăpînim durerea care pe om supune,
Să așteptăm în pace al soartei ajutor.
Căci cine știe oare și cine imi va spune
Ce va aduce ziua și anul viitor?

În el nu s'a stins ideia despre posibilitatea fericirii în viitor.

Miine, poimine, poate, soarele fericirii
 Se va arăta vesel pe orizont senin.
 Binele ades vine pe urmele mihnirii
 Și o zimbire dulce după-un amar suspin.

Nefericirea nu este dar un product fatal al naturii lucrurilor, nu e ceva inevitabil, și universal, ci o situație trecătoare, un accident. Nu e funcția normală a lumii, ci o boală, și încă o boală lecuibilă.

Ceva mai mult, el nu înțelege că *lumea* e nefericită, ci că *el* e nefericit. Restrânge la el și asupra lui obiectul jalei sale desnădăjduite. «De ce urăști viața?» (p. 125) întreabă el pe o femeie tânără. Și nu-î dă dreptul să se plîngă, fiind încă așa de tânără. Cit despre el, dacă e trist, el are de ce să fie. Cauzele întristării sale le pune în încercările amare prin care a trecut în viață.

Eu nu voi să adaug a ta melancolie,
 Să-ți zăgrăvesc icoana durerii omenești,
 Să desfășor în ochi-ți a mea copilărie...

.

Să-ți arăt împrejur-mi un larg cerc de morminte
 In care dorm frați, rude, părinți ce mi-am iubit ;
 Să vezi *ce e durerea*, să vezi d'aveam cuvinte
 Cind chiar de prevedință nevrind m-am indoit.

Să vezi apoi în lume cumplită răutate... (p.125)

Durerile mari ale vieții lui au fost
 pierderea celor iubiți și răutatea vrăș-
mașilor. Pentru un suflet ce debordează
 de iubire, de simpatie, nici nu pot fi
 alte lovituri mai zdrobitoare decât a
 pierde pe cei ce-l iubesc și a se învârti în
 cercul urelor nedrepte, mai ales când el
 însuși nu poate urî.

Alexandrescu nu urăște. O singură
 poezie respiră acest sentiment distrugă-
 tor: *Adio*, adresată unui consul rus. Și
 acolo e mai mult revolta, e sacra in-
 dignare a patriotului în contra ti-
 raniei străine. Ura în contra răului mo-
 ral nu este un sentiment dezgustător.
 Dar când e vorba de greșelile omenești
 mai comune, datorite educației, mediu-
 lui social, fatalității istorice, cum sînt
 moravurile politice, deprinderile și obi-
 ceuirile modei, defectele și apucăturile

neraționale, Alexandrescu le privește fără ură, pentru-că le înțelege. Iar la stîrpirea lor întrebuițează mijlocul de cauterizare prin ridicul.

Durerea d-a fi străin în lume se vede adesea zugrăvită în meditațiile lui, (*Miezul nopții*, p. 101) precum și aceea suferită din răutatea oamenilor. (*Vieța cîmpenească*, p. 234).

Or-cît de sfișietoare ar fi aceste dureri, ele nu pot contribui la o concepție pesimistă a vieții, decît dacă ar fi urmate de concluziile: 1) fiind-că este moarte, viața e un rău, și 2) fiind-că sînt oameni răi în lume, nu pot fi și buni, nici în prezent, nici în viitor.

La aceste concluzii, or-cum s-ar judeca ele din punct de vedere logic, n-a ajuns Alexandrescu.

Din contră, despre *evoluția morală a omenirii* și a patriei lui, poetul nu are nici-o îndoială. Cînd, în «*Umbra lui Mircea la Cozia*», admiră eroismul vremilor de altă-dată și scrie:

Au trecut timpii aceia, timpî de fapte strălucite,
 Insă triste și amare; *legi, năravuri se'ndulcesc:*
 Prin științe și prin arte națiile înfrățite,
In gîndire și în pace drumul gloriei găsesc.

Înțelege și admiră trecutul, cu luptele
 lui glorioase; dar înțelege asemenea și
 laudă măreția specială a veacului său,
 întrevede și arată linia de evoluție so-
 cială, care se desfășoară către pace și în-
 frățire. Nu deplînge decăderea virtuților
 războinice, cînd le vede înlocuite cu vir-
 tuțile păcii și ale progresului.

Pentru cîți-va răi nu desperează de
 omenire. E mîhnit de existența lor,

Dar tot se află încă virtuți, și viitorul
 In ele se încrede, așteaptă ajutorul
 Ce îl aduc la nații bărbați mîntuitori.

De alt-fel nu-și face nici iluzii «asu-
 pra repeziciunii progresului și a schimbă-
 rii.» Tocmai aceasta îl apără de desiluzii
 și descurajare. El știe că omenirea merge
 mereu spre ideal, dar merge încet. Cît
 de încet merge omenirea, după părerea
 lui, se vede din micul termen de zece-
 mi de ani, pe care îl cere, în glumă,

cometei anunțate pentru 13 Iunie 1857,
termen îndestulător

«Să ne'ndreptăm purtarea, să ne spălăm de pete».

Știe asemenea foarte bine că și fabulele și satirele lui n-au un efect imediat, văzut cu ochii

De cînd lumea e lume, ce carte omenească
Putu de fapte rele pe oameni să oprească,
Tiranilor să 'nsufle a patriei iubire,
Pe cei fără de suflet să-î facă cu simțire,
Pe toți să-î îndemneze cu cinste să trăiască
Și cîți judec' poporul să nu-l năpăstuiască ?
Cînte lupii și urșii în pilde cît le place.
Omul își caută treaba și tot ce-a 'nvățat face.
Povețele sint vorbe, dar fapta e departe,
Și prea puțină urmează morala dintr-o carte.

Nu crede însă nici că scrierile sale nu au absolut nici un efect educativ. Dacă n-ar fi decît acei puținii, prea puținii, cari urmează morala dintr-o carte și tot vorba lui nu e zadarnică.

Mai mult decît în efectul vorbeii, el crede însă, ne-apărat, în acela al faptei; și fapta cea mai efectivă e cea mai crezută, iar fapta cea mai crezută și mai re-

ală este *jertfa*. «Și mă gândiam, zice el, privind «Mormintele dela Drăgășani»

Și mă gândiam l'aceia ce umbra-î învălește,
La Grecia modernă ce ei au sprijinit;
Căci jertfa pentru nații la cer se primește,
Căci singele de martiri e plantă ce rodește
Curind, tirziū, odată, dar însă nelipsit!

Nici de *vivață* nu are el o idee preconcepțată, n'o judecă, în mod absolut și de mai înainte, ca rea. Când vede o tânără femeie că plinge, că-și blestemă viața, că dorește să nu mai fie, el nu-i dă dreptate, nu-i zice, cum i-ar zice un pesimist: «ești d'abia la începutul durerilor, așteaptă să vezi mai încolo; pîn' aci n'a fost nimic. Dacă ai curaj însă, mai bine ai face să treci mai de grabă în *Nirvana*.» El nu-i spune ast-fel de orori, nu; ci o muștră

{ Tu n'ai deșertat cupa ce încă este plină:
Tu nu știi de-ți păstrează otravă sau nectar. }

[p. 125]

Ea suferă; nu e nimic; e ceva trecător. Și apoi nu trebuie numai decit să

se aștepte omul numai la fericire, natural că vor fi și zile triste.

Desăvârșitul bine nu-l poate avea pământul.
Ce mări fără talazuri, ce inimă fără chin?

Așa limpede vedere în soarta omului e o lumină pentru minte, o mângâiere pentru suflet. A nu însufla nici deseperare, înnegrind peste măsură perspectiva vieții; a nu da nici speranțe deșerte, promițând o vecinică fericire fără nori, este a pregăti, în adevăr, pentru viața reală, a adapta spiritul și inima la condițiile vieții pămîntești. Virtutea, care isvorăște din această atitudine înțeleaptă față cu relele inevitabile ale vieții, nu e alta decît *rezemmarca*. ✕

E unul din semnele de forță ale acestui mare suflet că a fost în stare să ajungă la această concepție. A te împăca înțelept cu soarta, a ști să primești cu ochi rezemnați tot răul ce se leagă în mod inevitabil de un bun mai mare, — de viață, bunăoară, — toate suferințele ce derivă în mod necesar din legile firești ale condițiilor de existență, este a te ridica la cea mai înaltă

poziție filosofică d'asupra fenomenelor vieții, a da dovadă de incontestabilă maturitate intelectuală și de curaj sufletesc. La ce ar folosi o revoltă zădărnice în contra unor dispoziții supraomenești, independente de voința și de eforturile noastre cele mai uriașe? La ce ar folosi să ne ridicăm, buni-oară, împotriva legii gravitațiunii, care ne pricinuește adesea căderi și lovituri dureroase? Cum judecăm noi revolta copilărească a lui Xerxe, care a pus de a bătut marea cu nuele pentru că i-a înecat corăbiile?

E păcat că Gr. Alexandrescu nu s'a putut susține această înaltă poziție sufletească în toate punctele ei de atac. Nu e vorba, curajul lui a slăbit într'o cestiune în care și cel mai tare suflet slăbește. Dintre dispozițiile firii, cu una nu se putea împăca dînsul, mai ales aceasta îi făcea să-i sîngere inima, să i-se întunece orizontul vederilor, să se îndoiască de bine, de viață, de D-zeu: *Moartea!*
O, să nu-i vorbiți de această fatală

lege a firii. El nu vrea să știe că, pentru viața totului, moartea este ce este uitarea pentru individ. Cîte gânduri, cîte dureri și impresii n'au trecut și au dispărut din noi! Și noi zicem că am rămas acciași, că ducem viața mai departe. Ce ne pasă de uitarea cîtorva, ba atîtor fapte sufletești? Ce ne pasă de moartea lor, dacă sufletul trăiește mai departe? Conștiința distrugerii părții poate consola partea cu ideea că *totul* va continua d'a fi? Iată cestiunea, la care Alexandrescu nu se poate învoi a răspunde afirmativ.

Neputința d'a admite, ca o necesitate ineluctabilă, și a primi decî, cu rezemare înțeleaptă, *moartea*, desființarea conștiinței individuale a omului, — iată marea cauză a celor mai adînci dureri ale lui Alexandrescu, iată ce-l face cîte-o dată a vedea toate lucrurile mai negre decît le știe singur că sînt.

Cînd voiește să zugrăvească «icoana durerii omenești», el se gîndește să-ți arate «un larg cerc de morminte în care

dorm frați, rude, părinți». Enumerându-ți ființele iubite, cîte i-a răpit lui moartea, el te privește în ochi, spre a-ți vedea uimirea compătimitoare, zicîndu-ți:

Să vezi ce e durerea, să vezi d'aveam cuvinte,
Cînd chiar de providință, ne-vrînd m'am îndoit.

Dacă revolta în contra morții l'a adus în stare pe el, suflet credincios, să se îndoiască de D-zeu, să devină une-orî ateu, cum să nu admitem că durerea pricinuită de această lege nemiloasă a firii l'a putut face cîte-o dată să se îndoiască și de soarta și fericirea omenirii și să vadă totul în doliu ?

Ast-fel ies din inima lui uneori oftări sfișietoare. Gîndirile din unele strofe, dacă le-am ceti izolat, în afară de totalitatea operii lui, ne duc aproape sigur la conclusia că poetul era un desperat, un pesimist. Strofe de felul acesta găsim mai ales în poesia intitulată *Meditație* (p. 87.)

Citez două:

A, întorcînd privirea spre vremile trecute
 Și ne'ncetat pămîntul vîzîndu-l pustiit,
 Vîzînd tot aste rele, tot zile neplăcute,
 De soarta omenirii din suflet m'am mîhnit!

• • • • •
 Dacă în cartea soartei omu-ar ști să citească,
 Să-și ale fieș-care grozavul viitor,
 Cine-ar mai vrea, stăpine, aicea să trăiască,
 Cînd lumea e de chinuri nedeșertat isvor?

Ar fi cel puțin tot așa de injust a trage de-aci conclusia că Alexandrescu a fost pesimist, că credea în nefericirea organică și nelecuibilă a lumii, pe cît ar fi de injust a-l socoti ateu, pentru unele șovăeli în credința lui pe ici pe colo. Secretul și motivul posomoritelor gânduri de mai sus îl găsim îndată ce, în loc de-a le considera izolat, le punem în legătură cel puțin cu începutul poeziei. Poetul se află înaintea unui frumos apus de soare de toamnă. Frunzele galbene, semănate pe dealuri, îi aduc în suflet un roi de idei triste. De-odată căderea acelor frunze moarte îl face să se gîndească la sfîrșitul vieții omenești.

O, cum vremea cu moartea cosese fără 'nctare!
Cum schimbătoarea lume fugind o re'nnoiesc!
Cită nemărginită pun ele depărtare
Intre cei din morminte și-aceia ce doresc!

Unde atîlî prietini plăcuți din tinerețe?
Unde acele ființe cu care am crescut?
Abia ajunși în vîrsta frumoasei tinerețe,
Ca ea, fără-a se întoarce, ca dinsa au trecut!

Iată vechia și cea mai adîncă rană
deschisă! In aceste dispoziții sufletești,
contemplînd cîmpia Brăilei, teatrul lup-
telor eroice, el vede ca o zădărnice co-
pilărească totul : gloria, mărirea, căuta-
rea fericirii. Totul e negru înaintea lui.

← La ce bun toate, dacă murim? iată ce
reiese la fie-care rînd din amarele lui
versuri. Marea nenorocire a lumii, e
moartea. Mai e una: răutatea omului;
dar răutatea e trecătoare. «Legi, năravuri
se 'ndulcesc». Moartea însă este eternă.

Dacă ne gîndim bine, nu vedem oare,
tocmai în acest pasionat regret al morții,
o probă că Alexandrescu numai pesi-
mist nu era? De ce ar deplînge el moar-
tea, dacă ar crede că viața este un rău,

ca să murim
nu regretăm

ca să murim
nu regretăm

că nu merită a fi trăită? Pesimiștii, de alt-fel din simpatie pentru omenire, ar voi distrugerea ei, — simpatie patologică și deplasată, nu e vorbă. Dar ei sînt consecuenți. Vieța este o nefericire. Ce probă mai mare de prietenie adevărată pentru cine-va, decît a-l scăpa de nefericire, sau a-i arăta calea ce l'ar putea duce la acest rezultat? Alexandrescu regretă că vieța are sfîrșit. Cum ar putea fi el pesimist?

IV

Nu, Alexandrescu, este numai trist, mîhnit, și anume pentru viața *lui*, nu pentru viața în genere; pentru soarta *lui*, nu pentru soarta lumii.

Unul din punctele, care arată superioritatea sufletească a lui Alexandrescu, este puțința d'a deosebi și d'a menține deosebirea între aceste două idei. Una este viața și fericirea lui, alta este viața și fericirea lumii în genere. El știe că soarta nu i-a hotărît o viață fericită, *lui*; dar crede că pentru omenire s'a hotărît ca, mai curînd sau mai tîrziu, lucrurile să se schimbe în bine. În aceeași carte, unde stă scris destinul lui amar,

stă scris un viitor mai bun pentru lume. Tăria sufletului lui Alexandrescu stă tocmai în rezistență la pornirea obișnuită d'a confunda soarta lumii cu a noastră, d'a vedea totul prin stările noastre de durere sau de veselie; și de-a crede că toate sînt negre pentru că sufletul nostru e trist, și toate sunt îmbrăcate în zîmbet, pentru că în inima noastră rîde fericirea. În astă greșală cad mulți, și dintre cei mai mari.

Așa în «Anul 1840», pe care îl credea mîntuitorul lumii, el zice, comparînd soarta sa cu a omenirii:

Puține aş vrea, iubite, din zilele-mi pierdute,
Zile, ce 'n vecinicie 'și-aŭ repedele zbor;
Puține suvenire din ele am plăcute:
A fost numa'n durere varietatea lor.

Prin urmare, experiența trecută l-ar face să nu mai aștepte, să nu mai spere nimic.

Dar pe tine, an tinăr, te văz cu mulțumire
Pe tine te dorește tot neamul omenesc!
Și eu sînt mică parte din trista omenire,
Și eu a ta sosire cu lumea o slăvesc.

Nu pentru el, nu pentru binele său propriu îl așteaptă.

Eū nu îți cer în parte nimica pentru mine
Soarta-mă cu a mulțimii aș vrea s'o unesc.
Dacă numai asupra-mă nu poți să aduci vre-un
[bine

Eū riz de a mea durere și o desprețuese.

Iar explicarea marii puteri de rezistență a sufletului omenesc la apăsarea vieții, Alexandrescu o găsește în o lege de o însemnătate capitală, legea obișnuinței, pe care o formulează atât de esact în strofa următoare.

După suferiri multe inima se 'mpietrește ;
Lanțul, ce 'n veci ne-apasă, uităm cit e de greu ;
Răul se face fire, simțirea amorțește,
Și trăiește în durere ca 'n elementul meu.

Este foarte adevărat că aceeași situație prelungită își perde efectul asupra sufletului. Legea obișnuinței își adevărește de la cele mai simple senzații pînă la sentimentele intelectuale superioare și complexe.

Dacă temperatura unei ape, în care ne cufundăm corpul, nu este dela început

prea caldă, încît să n'o putem suferi de loc, simțul pielii se obișnuiește așa de bine cu dînsa, încît ne trebuie să facem mișcări spre a-i percepe gradul de căldură. Dacă avem în casă, în perete un tablou, fie chiar cap de operă al lui Rafael, efectul lui estetic asupra noastră nu crește ci scade din zi în zi, pînă ajungem să nu'l mai băgăm în seamă. Omul, care credea că va pieri dacă și-ar pierde vre-odată averea sa și rangul, continuă a trăi mai departe sărac, simplu muritor, deprinzîndu-se a face singur lucrările cerute alt-dată de la servitorii săi. Omul, care a pierdut atîtea și atîtea ființe iubite, în cît în prejurul lui își arată «un larg cerc de morminte», se obișnuiește cu lipsa lor, și între două înmormîntări, tot mai poate zîmbi și spune o vorbă de spirit, o glumă veselă.

Moartea durerilor stă tocmai în prelungirea lor; obișnuința le taie efectul. Fericită prevedere a naturei! Ea a pus în om supapa de siguranță în potriva unei presiuni prea mari a soar-

tei. Alcătuirea firii noastre, departe d'a duce la conclusia că din ea se produce în mod necesar durerea, ne duce mai degrabă la constatarea pozitivă că dînsa e înarmată din capul locului cu mijloace de apărare în contra relelor acestui accident întîmplător al vieții. Natura însăși combate o concepție pesimistă a existenței. Și ce e mai important pentru cazul de față, Alexandrescu e conștient de legea psihologică în care se formulează dispoziția biologică de asigurare în contra pericolelor durerii.

El știe perfect de bine că «răul se face fire, simțirea amorțește».

Firește că legea obișnuinței e tot atît de justă și pentru plăcere, ca și pentru durere. Ea nimicește efectul ori-cărei stări emoționale prelungite. Sufletul, în curgerea lui perpetuă, nu se poate opri mult timp asupra unei stări. E ca riul care 'și rostogolește tot mereu, fără repaus, undele sale către mare și linia lui de curgere este restrînsă în o albie mărginită de o parte și de alta de un

grad de plăcere, necesar vieții, și de un grad tolerabil de durere. Când valurile vieții se umflă și cresc, ele bat cele două maluri ale plăcerii și durerii, când într-o parte când în alta, după cum suflă vântul soartei. Scos din nivelul obișnuit al curgerii lui, riul sufletului nostru tinde a reveni la matca sa liniștită de toate zilele. Talazul, ridicat ori spre durere, ori spre plăcere, e tras de variațiunea echilibrului normal al vieții, și el se lasă treptat, treptat, în limitele nivelului desemnat de albia riului nestatornic, care-l răpește și-l duce în fuga cursului său mai departe.

Numai variațiunea combate și învinge efectul obișnuinței. Variațiunea e calitatea cea mai legată cu firea vecinic schimbătoare a vieții sufletești. Ea se resimte ca o trebuință. Fără dînsa sufletul se îneacă. *Mai departe și altceva!* iată strigătul de alarmă al agoniei sale în lanțurile imobilității. *Mai departe și alt-ceva!* Ce-mi pasă dacă mai departe va fi o durere, sau dacă alt-ceva

va fi o stincă. Intre două morți prefer pe cea mai puțin inferioară. E o moarte a inacțiunii, a plictiselei, a vegetațiunii, și alta a mișcării, a vecinicei nestabilități, a varietății continue. Cea dintâi e o moarte proastă de plantă adormită. Mai bine a doua. Și dacă duce la durere? O, am legea obișnuinței. Și dacă duce la nimicire? Știu că nu sunt etern. Mărima vieții se măsoară după mulțimea și varietatea stărilor sufletești. Înainte și mai departe! «Viața nu stă în zile» zice Gr. Alexandrescu (pag. 94).

Viața poetului nostru n'a fost variată de cât în dureri. Așa ne spune el. Noi n'o cunoaștem, nu putem susține cu dovezi afirmația lui. Trebuie să-l credem. Ce amară trebuie să fi fost o viață care n'a variat de cât în dureri! Variația ascute percepția. De aceea este el desgustat de viață. De aceea nu mai cere el nimic de la soartă pentru sine. Dar cere și așteaptă pentru omenire, pe care o iubește așa de mult.

Binele omenirei îl așteaptă însă de la soartă. E fatalist.

Să așteptăm în pace al soartei ajutor.

Căci cine știe oare și cine imi va spune

Ce-o să aducă ziua și anul viitor?

Dintr'o zi în alta, dintr'un an în altul se poate să se întâmple marea schimbare spre fericire, visată de lume și desigur hotărâtă de soartă. Căci soartea nu este ceva orb și inconștient, ci este voința și puterea lui D-zeu. Increderea în bunătatea lui D-zeu, e încrederea în propășirea și fericirea viitoare a lumii. Fatalismul lui este, dacă nu optimist, —căci răul actual se recunoaște, în ori-ce cas însă *meliorist*, căci speră în *mai bine*.

Comparat din acest punct de vedere cu Eminescu, e în o privință inferior, în alta superior. Inferior ca concepție teoretică a lumii: admite intervenirea unei voinți extra-mundane în lanțul causal al fenomenelor. Eminescu e din contră imbibat de credința în causalitate, alunecînd chiar, pe urmele lui Schopenhauer, pînă la fatalismul cosmologic.

Nimic nu se schimbă de nimeni din ordinea prestabilită a lumii. Din germen, din prima formație și din prima mișcare a universului, au fost predeterminate toate evenimentele. Istoria lumii ar fi putut fi prevăzută și scrisă de pe atunci de un ochiul a toate văzător, de un spirit omniștient, după cum obiectiv ea a fost *înscrisă* în constituția lumii.

Dar din acest fatalism cosmologic, obiectiv, iese, pe de altă parte, inferioritatea morală a lui Eminescu față cu Alexandrescu. Alexandrescu speră, crede în mai bine. Eminescu stinge orice speranță. Datele immutabile ale naturii, sînt premisele logice ale unei concludii practice din cele mai desolante. Din rădăcină, lumea e otrăvită; fructul ei amar e durerea.

Ce consolare ne mai poate da un suflet de filosof, care ne zice: *nu spera?*

Numai una; adăogînd: și *nu ai teamă*.

(«Glossa»). A primi totul cu resemnare, față ce ne mai rămîne ca ultim refugiū, în ruina totală a credințelor de îndrep-

tare. E întocmai cum ai zice unui condamnat la moarte, ducându-l la spânzurătoare: *Curaj!* E și acesta un semn de simpatie, care nu poate veni dela un gîde!

Iubirea lui Alexandrescu de omenire reese din toată opera lui. Se uită pe sine cînd e vorba de totul genului omenesc din care și prin care trăește. Se uită pe sine chiar în raporturile cele mai personale și mai intime ce poate avea sufletul nostru. E caracteristic din acest punct de vedere *raportul său către cele două mari puteri cîrmuitoare ale vieții lui: către Dumnezeu și către dragoste.*

E afară de or-ce îndoială, mai întiiu, că Alexandrescu e teist. Crede în o putere supranaturală care cîrmuește totul. Concepția lui despre puterea creiatoare seamănă însă a *panteism.*

În *Rugăciunea* (p. 37) zice, vorbind de D-zeu:

Cunosc cu toate acestea și văz cu 'ncredințare
 Că'n fapta cea mai mică și 'n lucrul cel mai mare
 De o potrivă ești.

Cu tunetul din ceruri tu ocolești pământul,
 Inflorești cu natura și rescoplești cu vîntul.
 Ești viața ce ne-ai dat.

Dar oare-care personalitate par-că tot are această «putere fără margini», care «înflorește cu natura», «se confundă cu tunetul și cu vîntul», se află «în fapta cea mai mică și 'n lucrul cel mai mare», și este «însă-și viața» ce ne a dăruit.

Personalitatea «stăpînului nostru» reiese din faptul că lumea e făcută de el după un vecinic plan (pag. 37), ceia ce presupune o intelență.

Spinoza, genialul filosof al panteismului, identificînd pe D-zeu cu natura, cum pare că face și Alexandrescu, tragea d'aci ultima concluzie: tăgăduia «totului» o personalitate care ar fi în stare să lucreze conform unor scopuri, deci după un plan.

Afară de intelență, natural că unei ființe creatoare trebuie să i se admită și

sentiment. Alt-fel personalitatea e incompletă. Ultimele două atribute psihice i se recunosc în faptul *Rugăciunii* ce i se adresează, ori-care ar fi obiectul rugăciunii.

Din însăși simpla împrejurare că se adresează cineva stăpînitorului cu o rugăciune, se presupune credința că acel stăpînitor se poate îndupleca uneori, prin urmare că poate avea *milă*.

În sistemul causalității științifice și în sistemul spinozist, rugăciunea n'are nici loc, nici sens. În locul lui *ora vine labora*.

Ce ne interesează însă mai mult, este tocmai *ce cere* Alexandrescu în rugăciunea sa către cîrmuitorul lumii. Un alt credincios, cu aspirații mai puțin ideale, cînd ar îngenunchia să se roage către Atotputernicul, ar cere de sigur ceva de folos pentru el sau pentru ai săi; ar cere pîinea de toate zilele; ar cere succese în luptele sale cu oamenii, cu nevoile vieții; ar cere noroc, putere, glorie, mărire, avere; ar cere să-

nătate, prelungirea vieții, poate chiar câștig la lotărie, sau la joc de cărți, ar cere, să zicem, o moarte liniștită, dacă nu, mai de grabă, o dragoste norocoasă sau o căsătorie cu bună zestre.

Ce cere Alexandrescu ?

El cere (vezi *Rugăciunea* pag. 36) calități cari l'ar face destoinic a contribui la fericirea lumii.

Fă ca în tot-deauna pe-a virtuții cale

Să merg neconținut

Dreptatea să o știu.

Conștiința să-mi fie cereasca ta povată.

Fă să dorească de obște al omenirei bine.

La oameni adevărul să-l spun fără sfială.

De cel ce rău îmi face, de acela ce mă'nșală

Să nu-mi răsbun eu.

Să ne amintim și de frumoasa strofă din cele adresate *anului 1840* :

Eu nu-ți cer în parte nimica pentru mine.

Soarta-mi cu a mulțimii aș vrea să'mpărtășesc

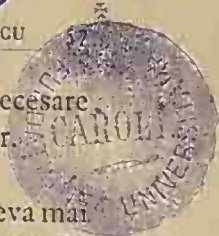
Dacă numai asupra-mi nu poți s'aduci vr'un bine

Eu riz d'a mea durere și-o desprețuesc.

El nu se adresează lui D-zeu ca la un vechil obligat a-i procura lui tot ce-i trebuie, ci ca la adevăratul ziditor și cirmuitor al lumii, ca la părintele ome-



nirii. Îi cere să-î dea puterile necesare
d-a fi cît mai folositor oamenilor.



Dar aici raportul e de natură ceva mai intelectuală, mai abstractă, mai rece. Să considerăm însă raportul lui către orbitoarea pulcre a dragostei. Nici aici Alexandrescu nu-și uită datoriile sale către omenire. E un punct principal și demn de relevat. Puterea de iubire a lui Alexandrescu e mare. Cînd iubește,—și asta se întîmplă nu odată,—iubește cu patimă. Toate instinctele vieții se deșteaptă, strigă în inima lui. E o captivitate sufletească.

Cînd privești pe Alexandrescu prin partea creațiunii lui intelectuale din Epistole, Satire și Fabule, nu te-ai aștepta să găsești în el pe omul cu inimă așa de adînciubitoare. Tocmai asta e un din caracteristicile marelui suflet echilibrat al poetului. Inima lui e la înălțimea minții. Pe cît e de inteligent, pe atît e de sentimental. Desvoltarea forțelor lui sufletești nu este unilaterală, ci armonică.

V

Cuprinsul emoțional al operei lui

Până aci am privit mai mult raportul intelectului lui Alexandrescu față cu unele din problemele mari ale vieții și ale lumii; să ne coborim acum ceva mai mult în adâncimile acestei personalități, și să aruncăm o privire în taina vieții lui emoționale, atît cît a voit, sau mai bine, a fost nevoit să ne arate din dînsa.

Cu oare-care tremur sufletesc de pietate descindem în sanctuarul, unde stau îngropate, ba nu, unde trăiesc încă, trăiesc și plîng, atîtea visuri amăgite, speranțe deșarte, dureri nemîngiate, iubiri ucigătoare. Catacombă sufletea-

scă, unde răsună voci grave, ca din adîncul naturei lucrurilor, și ne vorbesc de patrie, de omenire, de dreptate și mai ales de iubire.

Cu o sfîntă infiorare de simpatie omenească și de respect trebuie să se atingă cineva de emoțiile desvelite și încremenite în operele marilor suflete, cari s'au îndurat să deschiză omului misterul vieții lor interne.

Rolul mare ce a jucat iubirea în viața sufletească a scriitorului nostru merită să ne oprească mai mult atențiunea. Ea dă lumină asupra producțiunii lui artistice și asupra caracterului acestor producțiuni. Cînd vom vedea cît de încătușată era simțirea lui în lanțurile pasiunii, și vom vedea că totuși el era în stare să lupte împotriva patimei și să se gîndească la datoriile lui către omenire, vom înțelege de cîtă abnegațiune era capabil acest suflet și ce ideie înaltă își făcea de scopul vieții omenești.

E necesar să ne aruncăm ochii în

treacă asupra întregului cuprins al *Meditațiilor*. Cea mai mare parte se referă la sentimentul lui de dragoste.

Constatăm un lucru ciudat, dacă nu va fi fost intenționat de poet. Însăși *succesiunea subiectelor* tratate în colecțiunea lui de *Meditațiuni* ne dă ideia diferitelor dispoziții sufletești, care s-au urmat ca valuri de emoțiuni și au făcut să se reverse, în inflăcăratul limbaj al poeziei, sbuciumul vieții lui interne, atât de agitate.

Poeziile lui sînt par-că dinadins aranjate ast-fel, ca să dea cititorului impresia unei autobiografii intime din cele mai mișcătoare.

Fluxul emoțional aci se ridică pînă la înălțimile iubirii de omenire, de patrie, și aci se adîncește în vulturile pasionate ale dragostei, aci se răslățește în sărituri sburdalnice și repeză peste întinsul ridiculului omenesc, izbind, surpînd, răsturnînd.

È interesant a urmări în carte dispoziția acestor diferite stări sufletești, ca

niște stratificațiuni de geologie psihică a unei vieți dispărute. Nu doară că ele s'au succedat întocmai în această ordine în totalitatea lor, după epoce sau perioade din viață. Ele împart și caracterizează mai de grabă diferitele momente parțiale și faze din viață, decât viața însăși, în totalitatea ei. Ele sînt stratificații, cari se repetă și se întretaie în tot decursul existenței, de sigur cînd într'o ordine cînd în alta. Involuntar poate că poetul le-a cules și clasat, așezîndu-le într'o ordine fixă, represintînd probabil pe cea mai obișnuită în sufletul lui.

Cartea lui s'ar putea împărți, după ^{1A} subiectele tratate, în mai multe părți. — 200

1.—În partea întiiu, care ține cam pînă pe la pag. 49, inima poetului e preocupată de adîncă problemă a fericirii și soartei omului în genere, — a omeniirii ca unitate colectivă, — și în special a patriei.

După-ce în faimoasa și splendida sa

meditațiune filosofică asupra anului 1840, aruncă o privire înaltă și dornică asupra viitorului omenirii, privire melancolică, dar inspirată de credința în mai bine; după-ce își întoarce ochii îndărăt către trecutul patriei, și contemplă plin de mândrie, prin panorama măreață a minăstirilor Dealului, Coziei, Tismanei, strălucirea timpilor eroici ai României; după-ce rătăcește pe mormintele vitejilor greci de la Drăgășani, stabilind legătura tainică între bărbătescul curaj desvoltat de acele jertfe ale patriotismului și între localitățile cari au răsunat și altă dată de gloria victoriilor și de sgomotul armelor române; după-ce, într'o *impresiune* de o putere electrică rară, cîntă în versuri admirabile, vibratoare de emoție comunicativă, falnică înfățișare a oștirii române dela 1846, Alexandrescu își îndreptează sufletul către pacificile meditațiuni ale credinței și pietății. Aci îngenunchiat în profundă *rugăciune*, căzînd în o meditație comparabilă, prin înălțimea gin-

dirilor și sentimentelor, cu cele mai frumoase imnuri de religiositate morală; aci gânditor și trist înaintea unei *candele* sfinte, destăinuindu-și durerile și desiluziile intime, ascunse de ochii oamenilor, Alexandrescu se ridică în sferile mai liniștite și mai senine ale reflexiunii filosofice, devine mai obiectiv, mai impersonal, revine par-că la punctul cu care a început, la problemele universale ale omului în genere.

Intre poezia *Rugăciunea* și *Candela* găsim *Ucigașul fără voce*, cea mai obiectivă și mai puțin personală din toate poeziile cuprinse pînă aci în cercul *Meditațiilor*. Mai departe vom da peste alta, de același fel. *Cinele soldatului*, pusă de asemenea la locul său. Nicăieri nu și-ar fi găsit mai bine locul *Ucigașul fără voce*, decît aci, dacă nu voim să pedantizăm și să cerem a o fi găsit după *Candela*.

2.— De aci intrăm în partea II, în *regiunea dragostei*.

D.C.
/

X Urmărind cu băgare de seamă peripeciile desfășurate, nuanțarea fazelor de evoluție a sentimentului, se schițează ast-fel o psihologie a iubirii,— a iubirii lui Alexandrescu.

Furtunoasele sbuciumări dureroase ale pasiunii se anunță prin un senin din cele mai amăgitoare. E ca acele frumoase apusuri de soare, cari, pentru cunoscătorii cerului, sînt semne de vije-lie apropiată.

Cînd vedem pe Alexandrescu, în poezia *Frumusețea*, filosofînd asupra farmecelor femeii, în fața D-nei **, noi, cari știm mai dinainte, ce urmează mai departe în volumul său, ca oglindirea celor petrecute în sufletul poetului, ne înduioșăm de milă și ne vine totodată a zîmbi fără voie, cu acel zîmbet șiret al experienței prevăzătoare, provocat de naivitățile simple ale unui copil, atras în cursă de ademeniri pe atît vechi, pe cît de sigure.

Ce este frumusețea? se întrebă el, analizînd în minte grațiile încîntătoare

ale unei doamne. În credința poate că nu face decît psihologie experimentală, că-și mulțumește numai trebuința de a înțelege, el lasă a-și produce asupra sa efectul de înrîurire fie-care din elementele alcătuitoare ale aceluî complex de calități numit frumusețe: dulceața, tinerețea, blîndețea, eleganța, chipul ei ca un crin,

Inima ei, o liră,
Cuvintele ei, șoapte ce 'n inimă răsun.

Și flacăra privirii,
Și grația zîmbirii
În ochii ei se joacă, pe buze-î locuiesc.

Un dar, ce nume n'are
În lumea muritoare,
Mișcările-î însuflă, în umblētu-î îl vezi.

Se pare că aceste însușiri drăgălașe, trecînd prin spiritul analitic al poetului filosof, s-au prins de inima lui or i-au luat ceva din suflet. Cînd cercetarea rece a încetat, o tulburare din ce în

ce mai întezită se stîrnește și se propagă pînă în adîncimile ființei lui simțitoare.

E destul a citi titlul cîtor-va din poeziile ce urmează după *Frumusețea*: «Prieteșugul și amorul», după care vine «Sufereința», apoi deja ceva tragic: «Nu, a ta moarte...», apoi semnul luptei și al chinurilor iubirii în «Cînd dar o să guști pacea...», etc. În aceste titluri avem un crescendo de pasiune. Pe treptele lor ne urcăm, său mai just, ne coborîm tot mai mult în vulturile sbuciumului unui suflet prins de vîrtejul amețitor al patimei, din lanțurile căreia se luptă să scape.

Îl vezi mai întîiu jucîndu-se ca un copil cu primejdia pe marginea prăpăstiei. Rîde, uitîndu-se pînă în fundul ei; se preface a cădea, face haz de teama altora. Pe nesimțite însă amețala îl apucă, și, închizînd ochii, ca într'un vis, se aruncă în jos, cu capul înainte, neștiind ce face; unde se află, ne mai pu-

tînd rezista setoasei atracțiunii a abisului întunecos.

După-ce a făcut speculațiunii asupra frumuseții, iată-l jucîndu-se cu focul în *Pricteșug și amor*. E de toată frumusețea limbajului seducător, sofistica încîntătoare a versurilor, prin cari poetul caută a convinge pe *Emilia* că patima nu e așa de cumplită, cum se pare ei, și că a iubi numai *prietenește* nu face de niște inimă tinere, ci de suflete îmbătrînite.

Cînd din hora încîntată
 Ce viața ta coprînde
 Cu o față intristată
 Grașiile s-or desprînde;
 Cînd odată și-o lua sborul
 Tinerețe, bucurie, —
 De-î poști, atunci amorul
 L-om numi o nebunie:
 Îți voiû si prieten, frate,
 Îți voiû si or-ce îți place,
 Și de lume și de toate
 Împreună ne-om desface.

↳ Dar acum e tocmai timpul dragosteii adevărate, înfocate. Emilia se sbate,

se opune; găsește argumente, se apără, discută, nu e așa lesne crezătoare, nu vrea să-și lase inima în prada unei iluzii trecătoare. Sceptică, sau rafinată, sprijinindu-și îndoielile pe experiența altora, poate chiar pe a sa, Emilia îi șoptește sfioasă și ispititoare :

... este trecătoare
Flacăra cea arzătoare !

Nu, nu putea să iubească atunci acela care găsește în mintea sa un răspuns așa de scînteietor de logică mefistofelică, așa de isteț în comparațiunii amăgitoare, de o rafinare așa de gingașă, plină de spirit, de curtenie și de cuvinte frumoase.

Zici că este trecătoare
Flacăra-î cea arzătoare ?
Și ce nu e trecător ?
După vara cea bogată
Vine iarna 'nlăritată,
Bate vînt îngrozitor.
Trandafirul din grădină,
Inflorit de dimineață,
Zace veșted pe tulpină
După ziua de viață.

Dar căci iarna și durerea
 Sint condiția vieții
 Trebuie să las plăcerea,
 Bunurile tinereții?
 Căci zimbirea-ți grațioasă
 Vremea o să ți-o răpească
 Trebuie, cit ești frumoasă,
 Nimeni să nu te iubească?
 Așa, cum miroși o floare,
 Care trece, care moare,
 Care mine n-o găsești?
 Primăvara a ieși zimbire
 De ce 'nvie-a ta simțire?
 Iarna nu ți-o închipuiești?
 O, ascultă-mă, dorită,
 Scumpă, dragă Emilie!
 O zi bună, fericită,
 E o parte din vecie !

Par-că vezi în colțul gurei surisul
 șiret al seducțiunii încântate de elo-
 cuența amețitoare a dorinței. Cea-ce
 vrea el, nu e patima cu tot lanțul de
 suferințe. El vrea doară «o zi bună, fe-
 ricită». Nu asigură de fel pe Emilia de
 trăinicia dragostei sale. Din contră, o
 pregătește dela început pentru o repede
 schimbare; îi arată că toate trec și că

valoarea lucrurilor nu stă în durata lor
 vecinică, ci în farmecul ce ne procură.
 Nu mai încapă îndoială că poetul nu iu-
 bește încă, voiește numai să petreacă.
 Se joacă însă un joc periculos.

Nu mai departe decît în poesia ur-
 mătoare «Suferința», scena se schimbă.

Ce deosebire în mina și limbajul po-
 etului! Posomorît, cu capul plecat sub
 greutatea unor gîndiri apăsătoare, el
 pășeste, cu sufletul rănit.

Imî place a naturii sălbatecă minie,
 Și negură și viscol și cer întăritat,
 Și tot ce e de groază, ce este'n armonie
 Cu focul care arde în pieptu'mi sfișiat.

Otrava iubirii, așa de dulce la gust,
 și-a făcut efectul, a pătruns la inimă.
 Frigurile încep. E o adevărată jale cînd
 pătrunzi cu tot dinadinsul cu ochiul
 simpatiei în svîrcolirile dureroase ale
 acestui mare suflet încleștat de miile
 ghiare de flăcări ale patimei.

Dragostea, care zîmbia așa de dulce,
 așa de blînd și de drăgălaș în ochii
 frumoși ai Emiliei; dragostea, care,

sfoasă, ca o sensitivă, și rușinoasă ca o madonă, abia îngăduia a fi atinsă de departe, cu gândul, — se schimbă de odată, ca prin minune. Poetul o îmbrățișează, împins de un capriciu ~~tre-~~ 2
cător, de o ~~dorință~~ nebună; și iat-o prefăcută într'o sălbatecă fiară, lacomă de viajă, înfigîndu-și dinții, cu nesățul unei voluptăți monstruoase în inima lui.

Poesia iubirii pasionate este în genere poezia durerii. Dar la mulți acele suferințe au un timbru de plăcută emoțiune. *Dante* nespune de *i dolci sospiri*; *Musset* ne asigură că suferința lui îi e scumpă (et chère est ma souffrance). La *Alexandrescu* iubirea e curată tortură, e o frământare groaznică, sfișuitoare; e o rupere în fișă a inimii, o ardere de viu a sufletului. Vrea să fugă de el însuși, dar gândul lui propriu îl pîndește ca o fiară sălbatecă.

La umbră, 'n întuneric gîndirea mi sa-arată
Ca tigrul în pustiuri, o jertfă așteptînd,
Și prada îi e gata... De fulger luminată,
Ca valea chinurii se vede sîngerînd.

Incerce acum soarta să-mi crească suferirea,
 Aduge chiar iadul șerpî, furii ce muncesc, —
 Durerea mea e înaltă ca desnădăjduirea,
 E neagră ca și ziua cînd nu te întâlnește.

Căci ast-fel e acuma viața-mi osindită
 O lungă agonie în care tu domnești;
 La glasul-ți, la privirea-ți simt inima-mi isbită,
 Luptîndu-se 'n convulsii...

O ast-fel de sdruncinare nici nu
 poate avea par-că alt sfîrșit nici altă a-
 linare, decît moartea. Singura-î împă-
 care cu sine și cu sfîrșitul cel tragic e
 d'a muri cu credința că a fost iubit.

Să mor dar la picioare-ți, să mor dar de plăcere,
 În ceasul cel din urmă s'auz că m-ai iubit.
 Să string draga ta mînă, să simț a ta durere
 Vărsîndu-se asupra-mi ca balsam fericit.

Iată singura-î mîngiere. E de o re-
 nunțare atingătoare. Pasărea rănită vine
 să moară la picioarele vînătorului, mul-
 țumită că zărește în ochii lui o lacrimă
 de compătimire, care cade pe durerea
 ei mortală ca o binecuvîntare supremă.
 Ast-fel, poetul uită torturi, uită pacea
 vieței lui pierdută pentru tot-deauna,
 uită că avea o viață de trăit, un ideal

de realizat, un vis de isvodit. Și, pe patul durerei, cere, ca ultimă grație a fericirii, să moară sub ochii ei, să o vadă plângînd pentru el, să simțî durerea ei vărsîndu-se asupra-î ca balsam fericit, și atuncea sufletu-î să sboare pe buzele ei, să ia un lung, un vecinic sărutat și să se piardă în sînul eternității.

Dar moartea nu vine așa de grabă, cînd o chemî. Chinurile lui îi înăspresc gîndul; din gura lui ies cuvinte de plîngere, cari isbesc în iubita lui ca în cauza nenorocirii lui ireparabile. Dar ce-î dînsa de vină? Ea se știe nevinovată. Imputările lui o rănesc. În dragostea lui nemărginită, ar voi s'o vadă poate și pe ea suferind, ca el. De ce oare întristarea s'o fi luat tot-deauna ca probă a dragostei?

In zadar ochi-ți arăt iubirea
 Ce ești departe d'a o simți,
 In zadar chipu-ți poartă milnirea,
 Umbra durerii ce m'amăgi.
 Subt astă mască văz bucurie,
 Văz mulțumirea-ți să pătimeșe,
 Și or-ce ai zice, vreî ca în vecie
 Ceas de odihnă să nu gășesc.

Atunci, desigur, iubita în desperare,
și o fi blestemat viața, o fi dorit, o fi
căutat moartea. El îi strigă, strivit între
două suferințe :

Nu, a ta moarte nu-mi folosește
Nu, astă jertfă eu n'am dorit ;
Dă-mi numai pacea care-mi lipsește,
Pacea adincă ce mi-ai răpit.

Și ca s'o mîngîie de asprele lui cu-
vinte, aruncate în toiul luptei și al du-
rerii, el îi vorbește iar de dragoste. «Te
iubesc astăzi ca mai 'nainte», îi șopte-
ște el cu glas înlăcrămat; și o asigură
pentru viitor:

A mea durere trecut nu are,
Ea nici va crește, nici va scădea ;
Și fericirea, dulcea uitare
Ce crezi că 'ncearcă inima mea
E c'acea tristă, vie tăcere
Care domnește după război,
In cimp de groază și de durere.

Urmează după asta un moment de
reculegere, dat în bucata cea mai artis-
tic exprimată și mai înalt gîndită din
toate poeziile isvorîte din frămîntările
acestei faze de patimă amoroasă.

«Cînd dar o să guști pacea, o inimă mîhnită?», se întrebă el. Aici pornirea lui către cugetare își ia din nou avînt. El face negre reflexii asupra cauzelor și urmărilor iubirii, compară prețul iubirii de femeie cu înălțimea patimilor nobile, ca iubirea de patrie și de omenire; apoi, revoltat de pierderea energiei ce ar fi putut-o jertfi pentru atingerea unor scopuri mai mari în viață, face încercări zadarnice d'a rupe lanțurile, și cade sleit de puteri, rob al farmecului neîndurat.

Toată poezia merită citată și citită cu atențiune.

«Il vezi mai întîi plîngîndu-și inima apăsată de chinurile nesfîrșite ale iubirii, apoi căutînd a-și da seama de geneza unui sentiment atît de puternic:

Din cupa desfătării amarăciunea naște ;
 Din ochi frumoși durerea își ia al său isvor,
 O singură privire viața vestejește
 Cu lanțuri de amor !

Și aceste mici cauze ce efecte grozave,

ce devastări sufletești, ce dezastre morale trag după ele!

Amor, care adoarme și legi și datorie,
Ce gloria o stinge, ce n'are nimic sfânt:
Antonie jertfește a lumi 'mpărăție
Și află un mormint.

Atunci de odată inima lui superioară, în care sentimentul datoriei strigă de sub greutatea pasiunii, tresare ca dintr'un somn muncit de coșmare. O muștrare de cuget severă trezește în mintea lui idealurile uitate, ridică de pe ochii lui perdeua ce-î ascundea drumurile largi și senine ale vieții morale. Un glas, cu timbru de amic dojenitor, glasul eternelor interese superioare ale omenirii, se aude blajin și grav.

Nu sunt patimi mai nobile, mai mari, mai laudate,
Mai vrednice să s-aprindă în inimi bărbătești?
Nădejdi, viață, cinste, simțirile 'nfocate,
Femeii le jertfești?

Crezi tu că pentru tine răsare sau sfințește
Acel uriaș falnic, al zilei domnitor?
La patrie, la lume, la tot ce pătimeste,
Nimic nu ești dator?

Aceste strofe, în conexul ce le servea de eho în sufletul poetului, sînt, după părerea mea, punctul culminant în întreaga desfășurare palpitană a tablourilor de stări sufletești, cari s'au perindat în vârtejul zgomotos al pasiunii văzute cu atîta putere de observație și descrise cu atîta colorit de Alexandrescu. El a prins aci momentul sufletec, cînd patima, într-o clipă de pauză, pare mai lină, cum pare mai potolită mișcarea mării, cînd talazurile, un minut retrase, le crezi că rămîn cristalisate în val înalt și nemișcător. În acea stare de repaus trecător, mai înainte ca talazul să-și prăvălească în spume sgomotoase echilibrul său nestatornic, — în pauza aceluï scurt moment, cînd larma asurzitoare a pasiunii se suspendă într'o clipă de tăcută oboseală, — își ridică glasul, de regulă, sentimentele apăsate pînă atunci de greutatea covârșitoare a patimei dominante.

Între sentimente, cel mai înalt, cel mai nobil, care înflorește în sufletele

de elită, este sentimentul datoriei către patrie, către omenire, către «tot ce pătimește». Ca sentiment mai superior, el este de sigur mai rar, și totodată mai lesne de eclipsat și de suprimat, când învâlmășeala impulsurilor pasionale mai inferioare, mai legate cu interesele imediate ale vieții, se îmbulzește în sufletul omului. De ordinar, numai când aceste pasiuni egoiste sînt mulțumite, în zile de liniște și de sărbătoare sufletească, apare ca un luceafăr timid dintre nori lumina dulce și cerească a sentimentului moral, a pornirilor altruiste de justiție socială și umanitară. Și chiar atunci, răsăritul luminei morale nu se face în toate sufletele, nici de o potrivă în acelea unde se ivește. Cu cel mai mare cuvînt scapără dînsa mai rar, foarte rar, în minute de furtună sufletească, printre norii patimelor deslănțuite de uraganul fie al ureii, fie al iubirii. Trebue să stea un om foarte sus pe scara dezvoltării morale pentru ca, tocmai în toiul svîrcolirilor pasiunii,

sentimentul datoriei să găsească destulă putere spre a se face ascultat. Într'un ast-fel de om, lumina conștiinței nu mai vine în raze timide dela un luceafăr ce strălucește în liniștea nopții, ci dela un soare, destul de puternic câte-o-dată încît să spargă grosimea norilor cari îl ascund.

Ast-fel de om se vede că a fost Gr. Alexandrescu.

Negreșit, nimeni nu s'așteaptă ca, odată glasul sever al datoriei auzit, vijelia sufletească să se potolească numai-decît. Nu. Un exemplu de această imposibilitate îl avem chiar în Alexandrescu. în poesia citată. Tocmai recăderea în jalnica sfâșiere a nenorocitei lui iubiri, pune și mai mult în relief puterea sentimentului superior, care a încercat să lupte cu o patimă atît de înverșunată.

Mai trebuie să adaug, firește, că deja patima e, în totalitatea ei, pe cale de scădere, cînd permite minței a-î căuta cauzele, a-î urmări efectele, a-î discuta

valoarea morală. Nu e mai puțin însă adevărat că furia ei e destul de mare încă. Strofele ce urmează, după cele citate, par un răspuns al inimii rănite la imputările rațiunii.

Eū lanțurile mele le sguduī cu minie
Ca robul ce se luptă c'un jug ne-omenos,
Ca leul ce isbește a temniței tărie
 Și geme furios.

Dar rana e adincă și patima cumplită,
Și lacrăma de singe, obrajii mei arzind
Resfringe frumusețea, icoana osindită
 Ce o bleșetm plingind !

O văz ziua și noaptea, seara și dimineața,
Ca un rănit de moarte simț în piept un fier greū;
Voiū să-l trag ; fierul iese, dar iese cu viața
 Și eu sufletul meu !

Fără aceste strofe, fără acest răspuns dureros al pasiunii la glasul datoriei, poesia ar fi pierdut din puterea de emoție estetică tot ce ar fi cîștigat poate în seninătate de gîndire și de sentiment pur intelectual. Aci e însă o luptă ; efectul tragic iese tocmai din fioroasa

rupere a sufletului, tras în două părți de cele două forțe cari-l chinuesc ca niște spirite vrășmașe.

Par-că auzim aici dramatica voce a lui Faust : «Două suflete sînt în mine.»

În poesia «Încă o zi cu tine», poetul, pe patul de moarte, își iea adio dela lume, dela iubita lui, care pentru el e lumea toată.

Ce trumoase strofe de dușoșie concentrată ! Ilusia ce aŭ adesea uniî bolnavi de-a vedea toate lucrurile din prejurul lor departe, departe, și mici, în tîndul zării, o încearcă poetul pe pragul mormîntului, cînd se uită îndărăt la viața lui de dragoste și își privește iubita.

Intore acum asupra-ți privirea-mî dureroasă,
Ca cel din urmă adio la tot ce am perdut :
Din ceața vecinicieî, stea blindă, luminoasă,
Te văd lucind departe, departe în trecut.

Tot ce o roagă, e să nu-l uite, să-î repete adesea numele în taină.

Căci toată a mea viață îți fu ea închinată,
Căci alt decit iubirea-ți ea nu avu mai sfînt,
Căci tu ești încă astăzi dorința-mî neschimbată
Și visu-mî cel din urmă aicea pe pămînt.

Și ce tristă mîngăere își face singur
pentru pierderea existenței !

De ce să plîng viața ? În trista-î prelungire
Ar fi văzut ea poate amoru'îi apuind...

Și ca să lase după el suvenirî și mai
duioase, el, aducîndu-și aminte de impu-
tările și bănuelile făcute din gelozie ne-
dreaptă iubitei sale, îi șoptește :

E vremea de ertare : vecia ne'mpăcată
Mă chiamă... Cerul iartă acelor ce-aū iubit,

Din fericire, negreșit, moartea ce crede,
că sta gata să pună capăt existenței lui
sbuciumate, nu e decît prilej de fru-
moase versuri. Cel mult se poate lua
ca simbol pentru moartea iubirii lui,
mai bine a patimei lui.

Cu această poezie, în adevăr se sfîr-
șește faza de sbucium sufletesc. La sfîrși-
tul acestei faze dureroase el poate zice,
uitîndu-se îndărăt spre obiectul atîtor
Aneliniști pasionale :

Te văz lucind departe, departe în trecut.

De aci începe altă fază, faza *convalescenței*.

Rana nu este încă vindecată. Cea mai ușoară atingere, e o atingere dureroasă. Vibrațiile sufletești au timbrul permanent de jale.

E drept că numai găsim nici o bucată în care să se trateze în special subiectul dragostei. E drept că poetul începe a-și relua avântul său filosofic în cugetări și meditații mai abstracte, din ce în ce mai obiective. Dar e tocmai ca un om, abia de câte-va zile ridicat din patul suferinței, și care, în nerăbdare copilărească, voiește s'alerge, spre a-și încerca puterile; dar, după câțiva pași mai imprudenți, e nevoit să se așeze, să-și rețină răsufierea, să își potolească palpitarile grăbite ale inimei lui încă slabe. Durerile ranei se resfrîng în slăbiciunea corpului întreg.

Cu ocazia serbării unui an nou, în poesia «Un ceas de cînd anul trecu...», în contemplarea unui «Buchet», în plim-

bările cu «*Barca*» pe un lac de mult cunoscut, își aduce aminte de durerile și deliciale dragostei lui trecute.

Amintirea e doar în treacăt și parentetică. Dar se simte că e cu atât mai fără voie, mai necăutată. La altceva se gândia și voia să se gândească poetul, alte sentimente ținea el să ne descrie. Și de-odată un oftat îi înterupe cursul cugetării și al vorbirii, ca un junghi în inimă, ce străpunge în treacăt puterile sleite ale convalescentului. Reprezentările ideilor găesc drum bătut și lésnicios către centrul bolnav de simțire excesivă, către celulele de emoțiune maladivă, abia le-cuită.

Iar când poetul încearcă a-și ridica mintea în regiuni mai înalte și mai reci, când voiește a-și rătăci privirea în spectacolul liniștit și odihnitor al naturii, aceste momente servesc adesea tot ca excitații, cari ating susceptibilitatea lui dureroasă. Și, după cum un nerv optic, atins cu ori-ce fel de

escitant, dă tot senzație de lumină, iar un nerv acustic tot senzație de sunet, tot așa nervul durerii, pentru a zice ast-fel — care, în cazul de față, pare a fi mai tot simțul intern al potului, mai toată conștiința, mai tot sufletul lui — dă sunet de jale, dă senzații de adîncă melancolie, or de ce fel de spectacole naturale, or de ce fel de idei abstracte ar fi atins.

Așa, citiți bunioară *Reveria* și mai ales *Meditația* și *Miezul nopții*.

Filozofia din *Reveria* se încearcă a a explica acest sentiment de melancolie, de vecinică nemulțumire a omului cu soarta lui, acel

«...instinctul de-o viață dorită

«Ce n'o află omul aicea trăind».

Explicația e cam metafizică, și încă de-o metafizică platoniciană, care amintește de vechea ipoteză a marelui filozof grec despre originea cerească a lucrurilor și a omului.

Din lumea ideilor, unde s'ar fi gă-
sind tipul său prototipul tuturilor lu-
crurilor și ființelor, a venit și sufle-
tul omului, întrupat în materia pământului. Și nemulțumirea noastră ne-
sfârșită pe pământ nu ar fi alt-ceva
decît nostalgia ideală de izvorul ceresc
al ființei noastre sufletești, unde am
fi trăit ca ideal în lumea ideilor, mai
înainte de a trăi ca oameni imperfecti
în lumea simțurilor.

Căci sufletul nostru, ca raza de soare
Ce-și are 'nceputul mai sus de pământ,
Deși luminează a sa închisoare,
Iși află în ceruri izvorul cel sfânt.

D-acolo adinea acea aspirare
Spre bunuri ascunse ce noi divinăm.
D-acolo deșertul, dorinși, întristare
Ce chiar în plăcere ades le aflăm.

. ,

E interesantă de urmărit oscilarea
și vacilarea sufletului poetului în bu-
cata intitulată «*Meditațiune*».

Mai întâi se încearcă a descrie *Toamna*.

Și, după prima strofă, mai înainte chiar de a o stîrși — la spectacolul galbenelor frunze pe dealuri semănate — un roi de gînduri jalnice îl năpădesc. Iși aduce aminte de prietenii morți în floarea vîrstei. După două strofe, revine. Iși observă parcă slăbiciunea. Vrea să continue contempla-rea obiectivă mai departe. Pauza momentului de schimbare a direcției gîndurilor se vede chiar din modul transcrierii în linii punctate.

Strofa a 2-a începe:

Ce netedă cîmpie! cum ochiul se uimește!

Apoi, nu mai departe decît în strofa următoare, în mintea lui se desfășoară priveliștea sîngeroaselor lupte ce s'aun dat pe acea cîmpie a Brăilei. D-aci spiritul lui trece la entuziasmul eroilor, pe care-l zărește sub forma unei iluzii și a unei vanități copilărești. Apoi urmează tristețile lui gîndiri relativ la zădărnicia gloriei și a nemuririi. D-aci se urcă și mai sus,

îmbrățișează cu ochii minții un câmp și mai larg de desiluzii omenești: cugeată asupra soartei omenirii în genere, și o presintă alergînd zadarnic după fericire, ca după un miraj, care neconținut fuge înaintea noastră, cu cît credem că ne apropiem de el. Și încheie cu dureroasa exclamare adresată creatorului.

Dacă în cartea soartei omu-ar ști să citească,
Să-și alle fieș carêgrozavul viitor,
Cine-ar mai vrea, stăpîne, aicea să trăiască
Cînd lumea e de chinuri nedeșertat isvor? !!

Aceeași melancolie, dar raportîndu-se la cauze mai personale, în poezia *Miezul nopții*. Poetul își aduce aminte, în liniștea și singurătatea nopții, de încercările triste, de amărăciunile vieții lui. Își aduce aminte cum și-a pierdut părinții și pe toți din prejurul lui, cum a rămas singur și strein pe lume. Jalea îl înecă. Se gîndește la moarte, ca la sfîrșitul dorit al unei existențe sdrobite.

Cu toate-că nu cunoaștem necazurile și supărările prin cari a trecut Gr. A-

lexandrescu, ne înduioșăm. Și când zice, puțin cam teatral, nu e vorbă :

Văzind zilele mele de suferințe pline,
Puii mina pe a mea frunte și caut un mormint

ni se strînge, fără voie, inima de atîta desnădejde. Te gîndești de o dată, la momentele de apăsătoare și neagră descurajare ce ai avut, poate, vre-o dată în viață și în care ai înecat în tine, dacă n'ai mărturisit tare, dorința de-a nu mai fi.

O nouă fază a vieții sufletești începe acum, (pag. 105—129).

Rana s-a vindecat, s-a cicatrizat. Sufletul e gata de noi lupte, și negreșit de noi suferințe. Dar, mai încercat, el știe, din experiența trecută, să evite stîncile dureroaselor patimi covîrșitoare. A mai învățat ceva, de o filosofie practică foarte însemnată: a învățat să surprinză și să guste partea fericită a întîmplărilor.

Încercările lui îi ajută simpatia în dorința de a feri și pe alții de durerile

vieții. Îl vezi adesea în rolul de consolator, de povătuitor. Cine poate să mîngîie mai bine pe alții decît cel ce-a suferit?

Faza nouă e faza vibrațiilor sufletești mai amare, fără a fi sfășietoare. Melancolia lor are timbrul resemnării înțelepte. E un suspin de om matur, mai mult de cît de copil naiv. Inima lui, în loc să iasă zdrobită din luptele de mai înainte, a ieșit mai oțelită, iar lira lui a căpătat noi coarde. Poetul trăiește nu numai în prezent, ci și în amintirile sale.

Ce mai poate urma după această fază afectivă? Ce liniște mai mare? Doar liniștea obiectivității filosofice.

Poetul începe a nu se ocupa atît de emoțiile sale, ci a privi împrejur și a medita.

Aici întîlnim o poezie către o copilă de un an, mai mult o glumă; găsim *Cincle soldatului*, de un caracter cu totul obiectiv; *Fericirea*, o reflecșiune filosofică.

Singura mai subiectivă și mai personală, e *Nina*, caracteristică prin felul afectului ce descrie: bucuria că a scăpat de dragoste, emanciparea sufletului din sclavia patimei.

In sfârșit, Nino, simt că trăesc,—*esclamă el*.
Inima-mi astă-zi e izbăvită
D-acea sclavie nesuferită.

Ceea ce îi era nesuferit lui Alexandrescu, îi era *sclavia patimei*, care face pe om să-și uite de «legi și datorie».

Alcătuirea echilibrată a sufletului său, nu l-ar fi îndemnat nici-o-dată să zică :

Și cit de mult îmi pare rău
Că nu mă sufer încă

Nu era pare-se din acele naturi, cari caută beția patimei, orgia sentimentelor zguduitoare.

N'avea însă nici seninătatea liniștită, prea liniștită, adesea rece, dar vecinic zîmbitoare a lui Alexandri. In poesia *Nina*, jubilează negreșit «că numai suferă». Iubirea caldă, însă mai intelectuală, era o necesitate a vieții lui. Ba,

mai mult: era una din condițiile lui de fericire.

Așa ne spune el însuși în mai multe rînduri: precum în «Un ceas e de cînd anul trecu» (p. 76, str. 4), st. I, III și IX, etc. Citez pe cea din urmă.

De mî-ar fi iertat astăzi a 'ncepe să trăesc,
Cite mî-a dat amorul minuturî, ore bune,
La un loc adunate
Și din toate o scurtă viață să 'ntocmesc.

Acest simțimînt pare a fi avut asupra lui, între altele și mai întîi, efectul negativ d-a-l face să uite necazurile; apoi chiar efectul *stenic* de a-l pune în poziție să'și vază mai cu inimă și cu avînt generos de datoriile sale.

Și cea mai mare din datoriile sale este, încă odată, a contribui la progresul omenirii, la realizarea binelui obștesc. La acest scop tind *satirile* și *fabulele* sale, cari biciuesc răul; la asta se gîndia poetul în liniștea singurătății sale. Căci, dacă Alexandrescu dorește pacea vieții de țară, n-o dorește numai pentru mulțumirea egoistă a odihnei și

petrecerii. El nu poate cugeta și zice ca
Depărățeanu, părăsind tumultul vieții
 de oraș, cu luptele lor nemiloase:

Nu măi vreaŭ să știŭ de cine

Face bine

Și de cine face rău.

Dela mic pină la mare

Fie-care

E victimă saŭ călău.

Nu. Preocuparea de interesele cultu-
 rale ale omenirii nu-l părăsește nici un
 minut.

La cîmp, locaș de plăcere,

Eŭ mulțumit aș trăi,

Liniștit și în tăcere,

Ziua mea aș implini.

La binele care-mă place

Și neamului meu doresc,

Pe voi, ciji puteți a-l face,

Aș cerca să vă pornesc.

Ar da laude, ar împărți laurii onorii
 pentru cei de ispravă;

Iar celuia ce se vinde,

Un trăznet răsbunător.

VI

Incheere.

Am schițat în linii generale sistemul gîndirilor filosofice și direcțiunea vieții emoționale depuse de Grigore Alexandrescu în *Meditațiile* sale. Ar fi interesant a se analiza, din acelaș punct de vedere, și restul volumului: *Epistolele*, *Satirele* și *Fabulele*. Reunind rezultatele studiului acestor două feluri deosebite de producțiuni artistice, s'ar complecta figura intelectuală, atît de multilaterală, a poetului.

Nu e numai un sentiment de pietate, nici numai interesul curat științific care împinge către desvelirea ideilor, ce

trăiesc în operele scriitorilor noștri mai distinși de altă dată. E chiar dorința de a-î vedea contribuind încă de fapt la îmbogățirea și împodobirea culturii noastre. Ideile există numai dacă le faci să se producă în spirite: Ideile care stau scrise în cărți, nu sunt reale, ci numai posibile, numai virtuale. Realitate n'au în cărți de cât literile, semnele tiparului. Și proba de viața intelectuală a unui popor nu stă în mulțimea literațiilor și a scrierilor, chiar dacă acestea ar fi excelente. Stă în mulțimea și valoarea ideilor care circulă în spiritul public, stă în mulțimea cărților bune din trecut sau de azi, care se citesc.

Așa de puțin dintre noi mai deschid azi operele unui Alexandrescu și chiar Alexandri, în cât, vorbind de acești poeți, par'că vorbești de literatura română, de acum câte-va secole, - pe când nici nu era. Nu s'a zis oare deja că literatura noastră începe dela Eminescu?

De ce să lăsăm să ruginească neîntrebuințate comorile moștenite dela

frunțașii sufletești ai neamului nostru?
 De ce să facem ca sgîrcitul care moare
 de foame svîrcolindu-se pe grămezi de
 aur? De ce să ucidem, prin nepăsarea
 noastră, aspirațiile către o viață înaltă
 și generoasă ale sufletelor marilor noștri
 artiști? Ei cer, din adîncimile trecu-
 tului, să trăiască, și nu pot trăi, ca spi-
 rite ce sînt, decît în spiritul nostru. Și
 noi le închidem sufletul, și îi lăsăm să
 moară, fără să băgăm de seamă că în
 viața lor a prins rădăcină viața noastră,
 și că intensa lor resuscitare este de-
 plina noastră dezvoltare sufletească.



SFÎRȘIT

